

Estetika

VAIZDUOTĖS AUTONOMIJA IR ESTETINĖ PATIRTIS*

Dalius Jonkus

Vytauto Didžiojo universiteto
Filosofijos katedra
Donelaičio g. 52, LT-44261 Kaunas
El. paštas: phenolt@yahoo.com

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos moderniosios vaizduotės sampratos transformacijos fenomenologinėse Edwardo Casey, Mikelio Dufrenne'o (1910–1995) ir Vosyliaus Sezemano (1884–1963) koncepcijose. Straipsnio tikslas – parodyti, kad estetine patirtyje akivaizdžiai atsiskleidžia kūniškas vaizduotės pobūdis. Casey kritikuoja Dufrenne'o bandymą vaizduotę susieti su estetine raiška. Jis pabrėžia vaizduotės autonomiją, tačiau tokiu atveju lieka neaiškūs vaizduotės ir suvokimo santykis. Dufrenne'o ir Sezemano pozicija vaizduotės klausimu iš dalies sutampa. Abu jie teigia, kad vaizduotė yra ne produktyvi, bet reproduktyvi ta prasme, kad ji yra apribota materialinio a priori formomis. Kitaip sakant, estetine raiška yra negalima, jeigu ji nesilaiko suvokiamojo ir suvokiančiojo koreliacijos principo. Sukurti galima tik reprodukuojant išraiškoje kito suvokimo galimybę. Sezemanas pabrėžia kūniškos vaizduotės pirmumą. Įkūnytas vaizduotės judesys atskleidžia būtiną objekto ir subjekto koreliaciją. Vaizduotės kūniškumas pabrėžia buvimo pasaulyje pirmumą, nes vaizduotė yra laisva veikla ir ją riboja tik „pasaulio horizonto stilius“.

Pagrindiniai žodžiai: Sezemanas, vaizduotė, suvokimas, fenomenologija, estetine raiška, kūnas

Šiuolaikinėje fenomenologijoje vaizduotės problema tapo viena svarbiausių diskusijų temų. Viena po kitos surengtos kelios tarptautinės konferencijos, parašyta nemažai naujų tyrinėjimų. Lietuvoje vaizduotės fenomenologiją nagrinėjo Kristupas Sabolius ir Ernesta Molotokienė. Sabolius išleido dvi knygas, kuriose nagrinėja vaiz-

duotės problema: *Įnirtingas miegas. Vaizduotė ir fenomenologija* (2012) ir *Įsivaizduojamybė* (2013). Molotokienė apgynė disertaciją *Suvokimo ir vaizduotės santykio problema Husserlio fenomenologijoje* (2012). Pagrindinis šių tyrinėjimų siekis – parodyti vaizduotės autonomiją ir jos vaidmenį kūrybiniame procese. Sabolius savo knygoje teigia: „Vaizduotė pati savaime yra pasaulio suvokimo būdas, veikiantis kaip tam tikra percepcija. Būtent toks patyrimo radikalizavimas leidžia manyti, kad išankstinė percepcijos ir vaizduotės priešprieša tėra intelektualinis supaprastinimas, iš-

* Straipsnis parengtas remiantis pranešimu, skaitytu 2016 metų gegužės 26 dieną konferencijoje „Productive Imagination: Its History, Meaning and Significance“, vykusioje Honkongo kinų universitete (*The Chinese University of Hong Kong*).

Dėkoju anoniminiam recenzentui, kurio pastabos padėjo tobulinti straipsnio tekstą.

sausinantis įsivaizdavimo vitalizmą, kuris lydi kiekvieną mūsų patirtį“ (2012: 17). Kitoje vietoje jis pažymi, kad „atmetus iš anksto priimamą „percepcijos pirmumo“ principą – galima atpažinti, kad suvokimas veikia tik įsivaizduodamas“ (ibid.: 89). Sabolius pateiktus argumentus, kodėl vaizduotė yra svarbesnė nei suvokimas, o suvokimas neatsiejamas nuo vaizduotės, galima apibendrinti keliomis tezėmis: 1) Vaizduotė nėra tikrovės reprezentaciją (atvaizdų) sąmonė, todėl vaizduotės negalime lyginti nei su tikrove, nei su tikrovės suvokimu; 2) Vaizduotės atskyrimas nuo suvokimo yra paremtas nepateisinama pažinimo aktų hierarchija, kai tiesioginis suvokimas laikomas intencionalių aktų realizacijos tikslu; 3) Suvokimas yra ribotas tiek erdviškai, tiek laikiškai, todėl jis papildomas įsivaizdavimu to, kas nematoma čia ir dabar; 4) Suvokimas yra laikiškas, o laiko visumos išgyvenimas yra pagrįstas produktyvia vaizduote¹. Visos šios tezės remiasi tam tikra suvokimo samprata. Sabolius siekia apginti vaizduotės autonomiją suvokimo atžvilgiu. Su tokia pozicija aš visiškai sutinku, bet tik tiek, kiek suvokimas traktuojamas kaip vaizdinė tikrovės reprezentacija, kuri siekia reprezentuojamo objekto ir reprezentacinio vaizdinio adekvatumo. Tačiau kai tik mes suvokimą suprantame ne kaip statiškai vaizdinę reprezentaciją, bet kaip teleologinį judėjimą per įvairias suvokimų, atsiminimų ir įsivaizdavimų reprodukuojančių modifikacijų atliktis link galutinio dalyko – reikšmės patikslinimo, tai tokia pozicija tampa pavojinga, nes nebeleidžia pastebėti ir artikuliuoti sąmonės gyvenimo ir joje išgyvenamų pasaulio duočių ypatybių. Į klausimą,

ar vaizduotė gali būti suprantama kaip vienoks ar kitoks suvokimų reprodukuojimas, reikėtų atsakyti neigiamai. Vaizduotė yra ne tik reprodukuojimas, bet ir produkavimas. Kitaip būtų negalima fantazija, kuri paneigia arba transformuoja esamus ar buvusius suvokimus. Tačiau klausimas, ar įsivaizdavimai atveria visiškai naujas galimybes, kurios nebuvo implikuotos pačiuose suvokimuose, lieka atviras. Be to, reikia pasakyti, kad bet kokiuose sufantazuotuose išgyvenimuose išlieka sąryšis su galimų jų realizavimu. Kai kurie įsivaizdavimai gali būti realizuojami, o kiti – niekaip. Tad net ir fantastiškiausi įsivaizdavimo produktai gali būti vertinami kaip galimi arba negalimi tiesioginės intuicijos ir kūniško susitikimo variantai.

Sabolius knygoje siekia parodyti, kad vaizduotė negali būti prilyginta fikcijai ir todėl ji nelygintina su tikrove. Šis įsitikinimas yra paremtas reprezentacinės, arba paveikslinės, sąmonės kritika. Jeano-Paulio Sartre'o ir Edmundo Husserlio fenomenologinių aprašymų analizė esą parodė, kad sąmonę neįmanoma suprasti kaip vaizdinių kaupyklos. Negalima suprasti ir pačių vaizdinių kaip kažkokios originalios tikrovės atvaizdų. Vaizdiny yra apie kažką, todėl reikia tyrinėti, kaip tas kažkas pasireiškia vaizdinyje, o ne kuo jis panašus į tikrąjį originalą ar kuo jis skirtingas nuo jo. Vaizdiniai yra ne atvaizdai, ne nuorodos į juos pagimdžiusius originalus, bet pačios tikrovės raiškos būdai. Tai, kad tikrovė sutampa su jos duotimi, reiškia, kad nėra skirtumo tarp tikrovės ir reprezentacijos. Bet ar tai reiškia, kad suvienodėja ir pati duotis? Ar vis dėlto galime aprašyti skirtingus tų pačių dalykų prezentifikacijos (raiškos) būdus? Atsisakęs skirti tikrovę ir jos reprezentaciją Sabolius, atrodo, nebeapstebi ir skirting-

¹ Apie tai jau esu rašęs straipsnyje: žr. Jonkus 2014.

gų dalykų duoties būdų. Tiek vaizduotė, tiek atsiminimai, tiek suvokimai pateikia mums ne vaizdinius, bet pačius prasminius objektus, tačiau tų objektų patirties pobūdis skirtingas.

Tai, kad filosofai siekia apginti vaizduotės autonomiją nėra naujiena. Galima prisiminti Polį Ricoeurą, kuris kritikavo Sartre'o ir Husserlio fenomenologiją dėl to, kad šie vaizduotę susiejo reproduktivumu ir taip panaikino vaizduotės kūrybiškumą. Tad Molotokienės, Saboliaus ir šiame straipsnyje nagrinėjamo Eduardo Casey koncepcijos priklauso tai pačiai vaizduotės autonomiją akcentuojančiai fenomenologijos kryptčiai. Visi jie suponuoja, kad suvokimas kaip tikrovės reprezentacija negali būti vaizduotės pagrindas. Tačiau galima kelti klausimą, ar tikrai Husserlio sąmonės samprata remiasi reprezentacijos modeliu?

Šiuo klausimu diskusijos vyksta iki šiol. Pavyzdžiui Hubertas Dreyfusas laikosi nuomonės, kad fenomenologijoje reprezentacinę sąmonės modelį įveikė tik Martinas Heideggeris ir Maurice'as Merleau-Ponty, o Husserlis to nepadarė (Dreyfus 2014). Aš manau, kad Husserlio sąmonės ir kartu vaizduotės samprata kinta. Pradžioje ji remiasi juslinio turinio ir jo suvokimo dualistine schema. Tokia schema – tai tarsi empirizmo likučiai Husserlio fenomenologijoje². Husserlis šią juslinės medžiagos ir įprasminančios formos schemą atmeta 1909 metais. Jis pripažįsta, kad juslinės medžiagos ir įprasminančio akto dualizmas nepaaiškina vaizduotėje duoto objekto raiškos. Tokia schema yra konstruktas, nes jos negalima aptikti pačioje patirtyje. Objekto raiškos patirtyje negalima padalinti į juslinę medžiagą ir ją suvokiantį (įprasminantį)

aktą. Objektas ir suvokime, ir vaizduotėje pasireiškia tiesiogiai. Nei suvokime, nei vaizduotėje nėra reikalingi tarpininkai. Sąmonė yra intencionalių išgyvenimų sąmonė ir todėl juslinė medžiaga, ar fantazminiai vaizdiniai, taip pat yra sąmonės dalis, o ne kokie nors priedai prie sąmonės. Šiuo atveju visiškai pritariu Julios Jansen nuomonei, kad sąmonėje nėra nieko, kas nebūtų intencionalu. Ji teigia:

Nėra jokių turinių, kurie galėtų būti atskirai nuo jų supratimų. Įsivaizdavimai nėra tokia turinių esamybė kai prezentifikuojami nesantys objektai. Mūsų įsivaizdavimai yra tokie pat tiesioginiai kaip mūsų suvokimai. Paradoksas, egzistavęs ankstyvojoje koncepcijoje, būtent, kad kažkas nesantis (įsivaizduotas objektas) turi būti matomas kaip kažkas esantis (fantazmas), dabar įveikiamas pasitelkiant noezės ir noemos koreliaciją. Noetiškai įsivaizdavimai yra faktiškai esami, nes jie yra esamybiškai išgyvenami vidinėje sąmonėje. Noemiškai tai, kas prezentifikuota, yra išgyvenama kaip nesamybė. Tokiu būdu Husserlis gali analizuoti vaizduotę kaip reprodukciją noetinėje pusėje ir kaip prezentifikaciją noeminėje pusėje. Noetiškai kalbant, vaizduotė reprodukuoja pirmapradiškai išgyvenamą patirtį, o noemiškai vaizduotė prezentifikuoja intenduotą objektą (Jansen 2005: 125)

Ir vaizduotė, ir percepcija yra intencionalūs aktai, o tai reiškia, jog ir vieni, ir kiti tiesiogiai, be jokių tarpininkų, organizuoja objektų raišką. Ir vaizduotė, ir suvokimas gali būti nukreipti į tuos pačius noeminius objektus, kurie iš esmės yra vienodi. Tačiau noetiškai šie vaizduotės ir suvokimo aktai skiriasi, nes vaizduotė yra išgyvenama ne kaip originali sąmonė, bet kaip reprodukcija, kuri visada implikuoja suvokimą. Pavyzdžiui: Aš galiu tiesiogiai suvokti savo darbo kambarį arba jį galiu įsivaizduoti. Tai nekeičia šio noeminio objekto prasmės, bet keičiasi aktas, kuriuo jį išgyvenu. Api-

² Apie tai esu rašęs straipsnyje: žr. Jonkus 2012.

bendrinant galima teigti, kad vaizduotės autonomijos pripažinimas neturėtų virsti visišku suvokimo ir vaizduotės sutapatimu. Kita vertus negalima supaprastinti Husserlio vaizduotės sampratos taip, lyg ji redukuotų vaizduotę į suvokimą. Aš pritariu jau minėtai Jansen, kuri teigia, kad Husserlis iš esmės paneigia įsitikinimą apie suvokimo pranašumą prieš vaizduotę. Jos nuomone, vaizduotė negali būti redukuojama į suvokimą, nes huserliškai mąstant vaizduotė ir suvokimas yra lygiagretūs sąmonės aktai, pasižymintys skirtingu akivaizdumo pajėgumu. Pasak Jansen, šis paralelizmas nereiškia, jog suvokimas yra vaizduotės modelis. Visiškai atvirkščiai, įrodinėdamas vaizduotės ir suvokimo paralelizmą savo vėlyvuose tyrinėjimuose Husserlis akivaizdžiai demonstruoja, kad vaizduotė yra galima patirtis ir kad ji gali būti panaudojama kaip bendras patirties modelis (Jansen 2005: 127).

Straipsnyje analizuosiu moderniosios vaizduotės sampratos transformacijas fenomenologinėse Edwardo Casey, Mikelio Dufrenne'o ir Vosylius Sezemano koncepcijose. Tačiau tai nebus istorinė šių autorių pozicijų rekonstrukcija ar išsamus jų aptarimas. Pristatydamas autorių pozicijas nagrinėsiu klausimus: koks yra vaizduotės vaidmuo sąmonės veikloje, ar vaizduotė yra produktyvi, ar reproduktyvi veikla, kaip estetinė raiška apriboja vaizduotę? Straipsnio tikslas – parodyti, kad estetinėje patirtyje akivaizdžiai atsiskleidžia kūniškas vaizduotės pobūdis. Vaizduotės laisvę riboja buvimas pasaulyje ir to pasaulio horizonto stilius. Sezemano pozicija šiais klausimais yra aktuali, nes parodo, kad vaizduotė turėtų būti suprantama ne kaip statiškas reprezentacijos aktas, bet kaip jusliškai įkūnytas dalyvavimas žaidybinėse pasaulio

situacijose. Pirmiausia aptarsiu vaizduotės kaip autonominės veiklos sampratą, tada nagrinėsiu vaizduotės sąryšį su estetinė išraiška ir pabaigoje analizuosiu įkūnytos vaizduotės būtinybę.

Vaizduotės autonomija ir estetinė išraiška

Vaizduotės autonomijos problemą galima sieti su diskusija, kurią pradėjo Ricoeuras savo dar nepublikuotose paskaitose apie vaizduotę. Kritikuodamas Sartre'o vaizduotės teoriją Ricoeuras teigė, kad pastaroji vaizduotę traktuoja kaip mimezę ir todėl paneigia jos inovatyvią ir kūrybinę plotmę. Ricoeuras vaizduotę supranta ne kaip galimybę reprodukuoti nesamus objektus, bet kaip gebėjimą kūrybiškai transformuoti realybę. Pasitelkęs kantiškus terminus Ricoeuras skiria reproduktyvią ir produktyvią vaizduotės sampratą. Vaizduotės autonomijos klausimas yra susijęs su šia perskyra ir joje suponuojamomis prielaidomis³.

Šias prielaidas, kaip ir siekį išlaisvinti vaizduotę nuo realybės reprezentacijos, galima atrasti ir Casey vaizduotės sampratoje⁴. Jis neneigia vaizduotės sąryšio su percepcija, bet šis sąryšis labai ambivalentiškas. Casey pabrėžia vaizduotės autonomiją. Jo

³ Ricoeuro paskaitos skaitytos 1975 metais ir turėtų būti publikuotos 2016 metų pabaigoje. Sartre'o vaizduotės sampratą Ricoeuras kritikuoja ir straipsnyje (Ricoeur 1981). Ricoeurui pritaria Richardas Kearney (1991), tačiau daugelis tyrinėtojų kritikuoja Ricoeuro poziciją ir laiko ją ribota. Pavyzdžiui, Saulius Geniusas teigia, kad Ricoeuro vaizduotės teorija yra nulemta jo siekio vaizduotę ir jos produktyvumą susieti ne su percepcija, bet su kalba (Geniusas 2015; 2016), o Lior Levy teigia, kad Ricoeuro kritika Sartre'o atžvilgiu neatsižvelgia į vėlyvuosius šio autoriaus estetikos darbus, kuriuose yra išplėta kūrybingos vaizduotės samprata (Levy 2014).

⁴ Ricoeuro ir Casey pozicijų panašumą savo straipsnyje mini ir Maxas Deutscheris (2015).

teigimu, vaizduotė dalyvauja visoje sąmonės veikloje, bet nesutampa nė su vienu sąmonės aktu. Tuo ji yra išskirtinė ir pranašesnė už kitas sąmonės veiklas. Vaizduotė užtikrina sąmonės laisvę, nes ji išlaisvina žmogų nuo rūpesčių (Casey 2000: 191). Casey teigia, kad tradicinis vaizduotės pajungimas suvokimui ar susiejimas su kitais sąmonės aktais yra vaizduotės specifikos paneigimas. Tačiau pateikdamas kruopščius vaizduotės pavyzdžių aprašymus jis parodo ne tik vaizduotės ir suvokimo skirtumus, bet ir panašumus. Casey teigia, kad vaizduotė fenomenologiškai yra savipakankama ir nepriklausoma nuo percepcijos. Kita vertus, jis pripažįsta epistemologinį suvokimo pirmumą ir tai, kad vaizduotė epistemologiškai būtų negalima be suvokimo (ibid.: 172). Vaizduotę jis apibūdina kaip „parapercepciją“, kuri ne tik pasiremia įprastiniais suvokimais, bet ir juos sintezuoja (ibid.: 139–140). Estetinė patirtis prasideda nuo suvokimo, bet transformuojasi į vaizdavimąsi, kuris vienintelis atveria grynas galimybes. Estetinėje patirtyje percepcija ir vaizduotė susipina ir tampa sunkiai atskiriamos. Tačiau estetinį suvokimą Casey tradiciškai sieja su jusliškumu, kurį turi pratęsti vaizduotė:

Meno kūrinio duoties suvokimas ne visada yra toks pasyvus kaip tai sugestijuoja „žiūrovo“ terminas. Mes ne tik galime aktyviai tapatintis su tam tikrais kūrinyje reprezentuotais asmenimis ar situacijomis – taip dažnai atsitinka teatre – bet mes taip pat praplečiam mūsų estetinę patirtį judėdami nuo jos pradinio suvokimo pagrindo (nuo aisthēsio kaip grynai jusliško) prie vaizduotės plotmės. (Casey 2000: 140)

Casey pabrėžia, kad vaizduotė yra aktyvioji suvokimo dalis, kuri transcenduoja juslinę duotį. Tačiau tokia vaizduotės ir suvokimo santykio samprata supaprastina patį

suvokimą. Suvokimas suprantamas kaip mimetiškas reprezentavimas to, kas yra, kas neperžengia esamybės ribų. Meno gelmė neprieinama tokiam jusliniam suvokimui, ji atveriamą tik vaizduotės pastangomis. Casey vaizduotės samprata yra akivaizdžiai paveikta Dufrenno svarstymų. Abu autoriai skiria juslinę prezenciją ir prasminę reprezentaciją. Tačiau Casey kritikuoja Dufrenne'ą dėl to, kad šis per daug akcentuoja estetinės išraiškos svarbą, nes taip esą yra paneigiamas esminis vaizduotės vaidmuo estetiniame suvokime.

Dufrenne'as suvokime išskiria tris pagrindinius momentus: prezentavimą, reprezentavimą ir refleksiją. Šie trys momentai, jo manymu, yra susiję su trimis estetinio objekto elementais: jusliškumu, reprezentuotu objektu ir išreikštu pasauliu. Percepcija prasideda nuo ikireflektyvaus tiesioginio dalyvavimo jusliškoje raiškoje ir juda link mąstymo. Tai judėjimas nuo prezencijos prie reprezentacijos, nuo ikireflektyvaus dalyvavimo prie refleksijos. Jusliškame dalyvavime svarbiausia yra kūnas, o reprezentacija siejama su mąstymu ir vaizduote. Tiksliau, vaizduotė atlieka kūno ir mąstymo tarpininko vaidmenį. Šis tarpininkavimas nėra aiškiau atskleidžiamas. Dufrenne'as teigia, jog estetinė vaizduotė yra išsiskinėjusi kūne, bet plačiau šios temos neplėtoja (Dufrenne 1973: 345).

Vaizduotės tarpininkavimas nėra aiškiau atskleidžiamas, nes, pasak Dufrenne'o, kūnas lieka svarbus ir reprezentacijos srityje. Kitaip sakant, vaizduotė sujungia juslinę prezenciją ir intelektinę reprezentaciją. Vaizduotės kaip juslių ir proto tarpininkės vaidmenį akcentavo Kantas. Vėliau šią vaizduotės interpretaciją knygoje *Kantas ir metafizikos problema* plėtojo Heideggeris. Transcendentalinės ir empirinės vaizduotės

perskyra Dufrenne'o filosofijoje yra sietina būtent su kantiškosios filosofijos įtaka. Algirdas Gaižutis teigia:

Ankstesniuose savo veikaluose M. Dufrenne'as vaizduotę priskyrė sąmonei, vėlesniuose vaizdų šaltiniu laikė „kuriančią Gamtą“, „fantazuojančią mumyse“ ir nukreipiančią mūsų vaizduotę. Diufreniškas vaizduotės supratimas primena I. Kanto vaizduotės supratimą. Pastarasis vaizduotę laikė trečiąja galia greta jusliškumo ir protavimo, vadindamas ją transcendentaline schema, o M. Dufrenne'ui vaizduotė – proto ir kūno tarpininkė. (Gaižutis 2004: 494)

Transcendentalinė vaizduotė, Dufrenne'o teigimu, yra bendras gebėjimas stebėti „spektaklį“ kaip vaizduotės koreliatą (Dufrenne 1973: 346), o empirinė vaizduotė konvertuoja konkrečius reiškinius į objektus. Transcendentalinė vaizduotė yra empirinės vaizduotės prielaida, ji sudaro sąlygas empirinei vaizduotei, o pastaroji bendras reprezentacijos galimybes paverčia naujomis reikšmėmis ir galimybėmis. Transcendentalinę vaizduotę Dufrenne'as apibūdina kaip pirmąją atvėrimo ir atsitraukimo įtampą. Atvėrimas paprastai siejamas su dalyvavimu, tačiau Dufrenne'as teigia, kad norint dalyvauti yra reikalingas atsiskyrimas. Reikalinga tuščia erdvė, kuri sudaro apriorines sąlygas jusliškumo raiškai, be kurios objektai neturėtų formos.

Transcendentalinė vaizduotė yra toks pirmąsias atsitraukimas ir atvirumo sąlygų sudarymas, kuris gali būti aiškinamas kaip laikiškas nesutapatinimas su dabartimi. Dabarties prezencija, pasak Dufrenne'o, yra galima tik ją siejant su praeities ir ateities reprezentacija. Transcendentalinė vaizduotė, kuri užtikrina patirties atvirumą, Dufrenne'as tapatina su laikišku srautu, kai aš galiu atsitraukti ir atsiriboti nuo dabarties

prezencijos. Toks vaizduotės apibūdinimas akivaizdžiai praplečia vaizduotės sampratą, nes ji tampa pirmąsias žinojimo galimybe. Vaizduotė puoselėja reprezentaciją, ji mobilizuoja žinojimą ir konvertuoja patyrimus į kažką regima. Vaizduotė tampa žinojimo prielaida, tiksliau, žinojimą Dufrenne'as traktuoja kaip vieną iš vaizduotės aspektų (Dufrenne 1973: 348). Kitais žodžiais, norėdamas kažką žinoti, prezenciją turiu paversti reprezentacija, o šiame virsme vaizduotė atlieka esminį vaidmenį. Tačiau išplėtęs vaizduotės apibrėžimą Dufrenne'as nepaaiškina vaizduotės ir suvokimo santykio. Jis teigia, kad suvokimas negali būti tapatinamas su vaizduote, kita vertus, vaizduotė dalyvauja percepcijoje ir praplečia jos ribas. Dufrenne'as suvokimą labiau sieja su prezencija, o vaizduotė, jo manymu, kuria distanciją esaties atžvilgiu ir todėl sietina su reprezentacija. Jo manymu, ne prezencija, bet reprezentacija yra svarbesnė ir pirmąsias pradžiškesnė patirtis (ibid.: 352). Prezenciją pajungdamas reprezentacijai Dufrenne'as seka Kantu, nes pastarajam juslinė prezencija buvo tik mąstymo medžiagos teikėja. Kantišku požiūriu, jusliškumas, tarpininkaujamas vaizduotės, turi paklusti mąstymui. Husserlis kritiškai įvertino Kanto vaizduotės sampratą. Pasyvių sintezių analizėse jis rašė, kad Kanto mokymas apie produktyvios vaizduotės sintezę yra giliamintiškas, bet neaiškus. Jo manymu, Kantas produktyvios vaizduotės analitinę sintezę siejo su sąvokiniu pažinimu (Husserl 1966: f75). Tačiau pats Husserlis šią sintezę suprato kaip pasyvią konstituciją, kuri remiasi kinestetinių judesių sistema. Vaizduotė esanti laisva ir ją riboja tik įkūnyto buvimo pasaulyje stilius: „Todėl vaizduotė yra atsipalaidavusi, ji laisva ir apribota tik tiek, kiek turi atitikti pasaulio horizonto stilių“ (Husserl 1980: 535).

Kodėl Kanto filosofijoje yra akcentuojama vaizduotė kaip galutinė jusliškumą ir intelektą sintezuojanti veikla, paaiškėja gilinantis į transcendentalinės vienovės sampratą. Husserlis, skirtingai nei Kantas, teigia, kad vienovę kuria ne sintezuojanti sąmonės veikla, bet pats pasaulis pasireiškia kaip juslinė vienovė. Todėl kantiškoji vaizduotės samprata teigia, kad vaizduotė yra reikalinga kaip juslinę percepciją papildanti sintezė, o Husserliui tokia sintezė nereikalinga, nes pati duotis pasireiškia kaip sintetiškai vientisa. Šis Kanto ir Husserlio vienovės sampratos skirtumas paaiškina, kodėl suvokime implikuotos tiesiogiai nematomos objekto pusės turi būti išivaizduojamos. Vaizduotė atlieka sintezės vaidmenį. Tačiau pripažinę, kad juslinė vienovė yra pačioje duotyje, bet nėra kuriama sąmonės ar vaizduotės aktais, turime pripažinti ir tai, kad suvokime yra duota prasmė, kuri jungia skirtingus aspektus ir implikacijas bei viršija empirinio jusliškumo ribas. Kaip jau minėjau, Husserlis atsisako juslinės medžiagos ir prasminės formos dualizmo ir taip realizuoja transcendentalinį projektą. Duotis yra vieninga savo jusliškumo prasminėje raiškoje. Tai akivaizdžiausiai pasireiškia estetikoje.

Dufrenne'as, kaip ir Kantas, vaizduotę supranta kaip sintezę. Dufrenne'as vaizduotę traktuoja kaip suvokimo pagrindą, tarsi suvokimas būtų išsaknijęs vaizduotėje. Jis atmeta prieštaravimus, pagal kuriuos toks vaizduotės pirmumo suvokimo atžvilgiu pripažinimas veda link nepamatuoto idealizmo, nes nebelieka skirtumo tarp suvokimo ir iliuzijos. Taip pat jis atmeta Sartre'o teiginį, esą, vaizduotė ir suvokimas nuolatos neigia vienas kitą. Kitaip nei Sartre'as, Dufrenne'as teigia, kad suvokime negali būti implikuotas žinojimas apie kitą, nematomą suvokiamo

dalyko pusę. Šis implikatyvus žinojimas randasi tikrai iš vaizduotės (Dufrenne 1973: 354). Dufrenne'o teigimu, suvokimas apima tik tai, kas duota tiesiogiai, ir nieko daugiau. Bet koks „daugiau“ suvokime gali atsirasti tik vaizduotės sintezės dėka. Taigi pagrindinis vaizduotės ir suvokimo sankirtos taškas yra ne realybės ir nerealybės tarpusavio prieštaravimas, bet tiesioginio ir implikuoto suvokimo santykis. Kitaip sakant, suvokimas yra apribojamas tiesiogine duotimi, o tai, kas duota kartu su ja, kas joje implikuota, yra laikoma vaizduotės sfera. Dufrenne'as, kaip ir Casey, seka Kantu ir nuvertina juslinio suvokimo spontaniškumą ir kūrybiškumą. Todėl jiems yra reikalinga vaizduotė kaip produktyvi sintezė.

Kita vertus, vaizduotė, pasak Dufrenne'o, yra reproduktyvi, o ne produktyvi. Ji lieka visada susieta su realybe. Ji ne kuria, bet atskleidžia duoties galimybes. „Vaizduotė yra reproduktyvi, o ne produktyvi. Jei vaizduotė kažką kuria, tai yra duoties galybės“ (Dufrenne 1973: 357). Dufrenne'o estetikai yra būdinga tokie pati orientacija į estetinio objekto ir estetinio išgyvenimo intencionalų sąryšį, kuriame svarbiausia yra paties estetinio objekto prezencija ir išraiška (ibid.: 225). Ne subjektas konstituoja estetinį objektą, bet atvirkščiai – iniciatyva priklauso estetiniam objektui. Jis nustato atitinkamus reikalavimus ir provokuoja subjektą. Šią estetinio objekto ir subjekto sąjungą grindžia estetinio objekto forma, kuri yra ir jusliškumo apipavidalinimas ir jame glūdinčios reikšmės išraiška. Taigi forma išreiškia ne patį objektą, bet sisteminių subjekto ir objekto sąryši su pasauliu: „Forma yra ne objekto, bet sistemos tarp subjekto ir objekto pavidalas, kuris nuolatos pasireiškia mumyse kaip „sąryšis su pasauliu“ ir konstituoja tiek subjektą, tiek objektą“ (ibid.: 231).

Dufrenne'as pripažįsta suvokiančiojo subjekto ir suvokiamojo objekto koreliaciją, kurią Husserlis įvardijo kaip intencionalų noezės ir noemos sąryšį. Pastarasis atskleidžiamas atliekant fenomenologinę redukciją. Svarbu, kad šis sąryšis jungia ne tik subjektą ir objektą, bet per jį realizuojasi santykis su pasauliu. Taigi estetinio suvokimo ir estetinio objekto santykis yra ontologiškai išaknintas struktūroje, kuri nepriklauso nuo istorinės, kultūrinės, socialinės ir politinės kaitos. Ir Dufrenne'as, ir Sezemanas (jo poziciją dar aptarsime) teigia, jog apriorinis sąmonės ir pasaulio sąryšis estetikoje pasirodo akivaizdžiai kaip suvokiančiojo subjekto ir suvokiamojo objekto solidarumas, jų tarpusavio priklausomybė. Estetinis objektas yra galimas tik kaip nukreiptas į suvokėją, nes estetinio objekto būtis yra neatsiejama nuo išraiškos suvokimo. Suvokiamumas yra pagrindinis kūrimo tikslas ir per jį yra sujungiami skirtingų struktūros elementų įvairovė. Dufrenne'as teigia: „Menininkas kurdamas savo darbus apdoroja materiją orientuodamasis į suvokimą“ (ibid.: 256).

Dufrenne'as neigia vaizduotės produktyvumą, nes pabrėžia jos priklausomybę nuo išraiškos ir duoties struktūrų. Vaizduotė negali nieko produkuoti iš savęs, nes ji yra priklausoma nuo realybės estetiškos raiškos. Pastaroji veikia pagal materialinio *a priori* nustatytus dėsningumus. Estetinė objekto raiška išreiškia esminius paties pasaulio ir jį suvokiančio subjekto sąryšius. Vaizduotė negali paneigti tokios koreliacijos, nes kitaip ji bus už suvokiamybės ribų. Vaizduotė plėtoja galimybes, kurios jau glūdi pačioje duotyje. Vaizduotė negali kurti ar produkuoti to, kas paneigtų duotį. Vaizduotės ribos akivaizdžiausios estetikoje, nes joje vaizduotė turi paklusti galimos juslinės išraiškos reikalavimams. Estetinė išraiška

pademonstruoja, kad vaizduotės laisvė nėra absoliuti. Tiksliau, vaizduotė riboja juslinės išraiškos apriorinės struktūros.

Įkūnytos vaizduotės samprata Sezemano estetikoje

Ar Vosylius Sezemanas *Estetika* gali ką nors naujo pasakyti apie vaizduotės autonomiją ir jos ribas? Kaip žinia, šis veikalas, kuris gali būti laikomas pagrindiniu Sezemano kūrinium, buvo publikuotas 1970 metais, o parašytas buvo dar anksčiau. Jame apibendrinami dar iki Antrojo pasaulinio karo Sezemano atlikti tyrinėjimai. Tad dažnai manoma, kad Sezemano pažiūros yra jau pasenusios ir dabartinėse diskusijose nieko naujo pasakyti negali. Tačiau toks požiūris yra paviršutiniškas. Aš manau, kad Sezemano pozicijų aktualumas išryškėja tik palyginus jas su fenomenologinėmis estetikos koncepcijomis. Sezemano estetiškos pažiūros gali būti gretinamos su Nicolai'jaus Hartmanno, Merleau-Ponty ir šiame straipsnyje aptariamo Dufrenne'o pažiūromis. Sezemanas, kaip ir Dufrenne'as, analizuoja estetinį objektą tiek iš suvokimo, tiek iš kūrimo perspektyvos. Abu autoriai kūrinio struktūroje išvelgia nukreiptumą į suvokimą, be kurio estetinio objekto egzistavimas yra neįmanomas ir neįgyvendinamas. Tai svarbus momentas apmąstant vaizduotės vaidmenį kūrybiniame procese⁵.

Sezemanas, nagrinėdamas vaizduotės vaidmenį, pirmiausia aptarė vaizduotės santykį su suvokimu, mąstymu ir atsiminimais. Panašiai kaip Casey ir Dufrenne'as jis teigia, kad vaizduotės vaidmuo jusliniame

⁵ Apie Sezemano estetikos paraleles su Hartmanno ir Merleau-Ponty estetika bei apie Sezemano kūrybos sampratą žr.: Jonkus 2015.

suvokime gali būti siejamas su sinteze. Juslinis suvokimas sintetina tai, kas duota, su tuo, kas tiesiogiai neduota. Be šios sintezės suvokimas būtų negalimas. Kitas ne mažiau svarbus suvokimo bruožas yra tas, kad jis jungia skirtingus objekto aspektus ir užpildo suvokime atsirandančias tuščias vietas. Suvokime vykstančią sintezę Sezemanas atranda ir sinestezėje, kai suvokime dalyvauja ne vieni ar kiti jusliniai išpūdžiai, bet kūno visuma ir judėjimas. Visus šiuos jusliško suvokimo sintetinius momentus Sezemanas sieja su vaizduotės dalyvavimu patyrimo. Vaizduotės vaidmuo, jo nuomone, yra akivaizdus mąstyme. Vaizduotė kartu su mąstymu atveria galimumo sferą. Vaizduotė, pasak Sezemano, tarpininkauja tarp bendrų galimybių apmąstymo ir jų realizavimo konkrečiomis aplinkybėmis.

Galimumo sferai atsiskleidžiant žmogaus sąmonėje, kartu plėtojasi bei turtėja ir mąstymas, ir vaizduotė. Iš vienos pusės, atsiranda grynai teorinis žinojimas, kuris nebetarnauja esamiesiems poreikiams ir atskleidžia tai, kas priklauso nuo daiktų prigimties ir būtinų bei esminių jų sąryšių. Iš antros – ir vaizduotė įgyja laisvę ir sukuria fantazijų, svajonių ir idealų pasaulį. Panašiai kaip mąstymas tampa savarankiškas, kai jis nepasibaigia tiesioginiu veiksmu ir subjektas susikaupdamas gali atsidėti daiktų prigimties ir dėsningumo išaiškinimui, taip pat ir vaizduotė ima skleisti ir klestėti tik tuo atveju, jei išorinis veiksmas dėl vienu ar kitu priežasčių yra sustabdytas bei atidėtas, ir ta vidinė energija, kuri glūdi troškimuose bei geismuose, nebegalėdama išsilieti išorėn, pražysta norimojo tikslo (laukiamos gėrybės) vaizdais (Sezemanas 1970: 158).

Sezemanas pabrėžia vaizduotės sąryšį ne tik su galimybių apmąstymu, bet ir su neįgyvendintais troškimais bei geismais. Tokiu būdu vaizduotė tampa tarsi sąmonės ir pasąmonės, realybės ir svajonės tarpin-

inke. Anot Sezemano, vaizduotė taip pat veikia atsiminimuose. Tačiau Sezemanas suvokimą traktuoja kaip aktyvų interpretacinį ir kūrybinį procesą, kuris yra susijęs su atmintimi ir įgytomis suvokimo schemomis. Jis teigia: pirma, suvokimo interpretacinis produktyvumas negali būti paaiškintas redukuojant jį į atsiminimus, antra atsiminimai yra ne originalaus išpūdžio kopijos, bet gali keistis – ir ne tik išblukimo linkme, bet ir įgaudami naujų, anksčiau jiems nebūdingų ypatybių. Šis nuolatinis atsiminimų performavimas, Sezemano nuomone, taip pat rodo vaizduotės dalyvavimą šioje sąmonės veikloje.

Praeitį dabar nebėra žmogui tik patirčių atšarga, kuria jis naudojasi, norėdamas parinkti esamajai padėčiai tinkamiausią veikimo būdą. Jam malonu atsigręžti į būtąjį laiką ir apsistoti ties tuo, ką jis tada buvo patyręs ir pasiekęs. Ir čia vėl svarbu pabrėžti, kad praeities atgaminimas (atsiminimas – *rememoratio*) nėra grynai reproduktyvus aktas; kartu tai yra ir interpretavimo, įprasminimo procesas, kuris sutvarko gautus išpūdžius bei potyrius, iškelia jų prasmę bei vertę ir tuo laiduoja gilesnį jų išgyvenimą. Vadinasi, ir šiuo atveju atmintis veikia ne atskirai, o vedama vaizduotės ir pavidalinama supratimo bei vertinimo aktu (Sezemanas 1970: 159).

Sezemanas atmintyje, kaip ir kituose sąmonės veiksmuose, atranda vaizduotės dalyvavimo pėdsakus. Tačiau tikrai negalima teigti, kad jis suvokimą, mąstymą ir atmintį redukuoja į vaizduotės veiklą. Vaizduotė atlieka palydovės ir tarpininkės vaidmenį. Analizuodamas atsiminimus Sezemanas atskleidžia, kad jie yra ne reprodukuojamas to, kas buvo, bet tam tikra interpretacija, performavimas. Tą patį galima būtų teigti ir apie suvokimą. Suvokimas yra ne objekto, koks jis yra, konstatavimas, bet interpretacija ir supratimas, kurie nuolatos išskiria

vieną ar kitą šio objekto aspektą kaip dominuojantį. Tad būtų galima daryti išvada, jog kūrybiškumas negali būti siejamas tik su vaizduote. Kūrybiška tampa visa patirtis, nes ji yra ne reproduktyvi, bet produktyvi. Ir suvokimas, ir atsiminimai yra siejami su interpretacijos, įprasminimo, supratimo ir vertinimo aktais.

Sezemanas pažymi kūrybinės vaizduotės sąryšį su kūniška veikla. Vaizduotė realizuojasi kaip buvimas pasaulyje žaidžiant. Ir žaidimas, ir kūryba pasižymi spontaniškumu bei savaimingumu. Ir žaidimas, ir kūryba išsiskiria motorine veikla. Sezemano teigimu, „motorinė vaizduotė yra pirmesnė už visas kitas vaizduotės rūšis“ (Sezemanas 1970: 160). Motorinė vaizduotės prigimtis, jos sąryšis su ikūnytu judesiu leidžia kūrybos sumanymą susieti su pačiu realizavimo aktu. Kūrinio pavidalas ar vaizdas yra tuo pat metu jo sumanymo ir realizavimo schema. Be to, kūrybinė vaizduotė, kaip ir žaidimo veikla, supažindina žaidžiantįjį ne tik su kūno galimybėmis, bet ir su jusline daiktų prigimtimi. Kitaip sakant, menininkas turi išmokti elgtis su dorojama medžiaga ir atsižvelgti į jos savybes. Meninė kūryba vadovaujasi vaizduote, bet vaizduotė nėra kūryba, kuri kyla iš subjekto vidaus. Vaizduotė atskleidžia galimybes, esamas gyvenamame pasaulyje. Kūrybiniai sumanymai yra susiję su „visu menininko patyrimu ir veikla“ (ibid.: 155). Šis vaizduotės ir žaidimo sąryšis yra labai svarbus Sezemano estetikoje. Vaizduotė nėra lyginama su realybės reprezentacija. Vaizduotė yra kūrybinis dalyvavimas žaidime, kuris net ir radikaliausiose fantazijose turi skaitytis su estetinio *a priori* reikalavimais. Vaizduotės pirmapradis kūniškumas, kurį Sezemanas apibūdina psichologine motorinės veiklos sąvoka, mano manymu, gali būti siejama

su fenomenologiniais kūniško judesio (kinestezės) aprašymais. Įkūnyta vaizduotė yra neatsiejama nuo buvimo pasaulyje ir juslinės bei prasminės raiškos.

Kodėl estetinė išraiška yra tokia svarbi aptariant vaizduotę ir jos galimybes? Pirmiausia reikia prisiminti, kad fenomenologijoje reiškiniai atskleidžia pačią dalyką, kokie jie yra, prasmę. Reiškinio „kaip“ atskleidžia dalyko „kas“. Todėl reiškinys apima ne tik juslinę raišką, bet ir per ją atsikleidžiančią prasmę. Estetinė raiška taip pat turi būti siejama su esminių temos, arba objekto, aspektų atskleidimu ir prasminiu juslinės medžiagos apdorojimu.

Tai, kas nulemia meninio kūrinio vertingumą, yra visų pirmiausia originalumas, t. y. tas sumanymas, kurį menininkas ikūnija savo kūrynyje, turi iškelti naują reikšmingą objekto aspektą. Bet, ikūnydamas savo užsimojimą, menininkas turi ypač atsižvelgti į dorojamą medžiagą bei jos sąrangą, nes prigimtinės medžiagos savybės šiek tiek apriboja užsibrėžto uždavinio realizavimo galimybes, jos varžo kūrybos procesą, ir todėl menininkas turi parodyti ne visai paprastą išradingumą, kad savo sumanymą suderintų su techniniais ir estetiniais medžiagos reikalavimais. (ibid.: 163)

Sezemanas savo estetiniuose tyrinėjimuose atskleidžia, kad estetinė raiška pasižymi tam tikrais dėsningumais, kurie negali būti redukuoti nei į subjekto subjektyvumą, nei į objektyvias aplinkybes. Be to, estetinės raiškos svarba ypač gerai atsiskleidžia kūrybos procese, kai menininkas kurdamas savo kūrinius turi ne šiaip pavaizduoti esminius objekto aspektus, suderinti vaizdavimą su juslinės medžiagos reikalavimais, bet ir pavaizduoti taip, kad išraiška būtų prieinama kito subjekto suvokimui. Kūrimo aktas suponuoja ir implikuoja suvokimo galimybę. Realizuojant kūrybinį sumanymą, ikūnijant

įsivaizdavimą, šis orientavimasis į suvokimą yra neišvengiamas. Vaizduotės kūniškumą Sezemanas supranta kaip žaidybinių buvimo pasaulyje galimybių repertuarą. Sezemano kūniškos vaizduotės samprata sutampa su Husserlio fenomenologijoje plėtojama pasyvios sintezės samprata, kuri yra paremta kinestetinių judesių sistema. Sintezė atsiranda ne iš produktyvios vaizduotės, bet iš kūniškos veiklos pasaulyje, kuri jungia paralelinius vaizduotės ir suvokimo gebėjimus. Taigi vaizduotė, kaip ir suvokimas, yra galimi tik tada, kai yra suderinti su pasaulio horizonto stiliumi.

Išvados

Dufrenne'as vaizduotę traktuoja kaip reprezentavime vykstančią sintezę. Kita vertus, jis teigia, kad vaizduotė nėra produktyvi, ją riboja estetinė raiška. Kitaip sakant, vaizdavimasis galimas tik siejant ją su išraiška ir suvokimu. Casey kritikuoja Dufrenne'o bandymą vaizduotę susieti su estetine raiška. Casey pabrėžia vaizduotės autonomiją, tačiau tokiu atveju lieka neaiškus vaizduotės ir suvokimo santykis. Pastaroji problema išlieka aktuali daugelio fenomenologų darbuose. Akivaiz-

du, kad vaizduotė negali būti redukuota į suvokimą, o ir atvirkščiai – suvokimas negali būti redukuotas į vaizduotę. Reikia pripažinti vaizduotės ir suvokimo tarpusavio sąveiką. Kita vertus, vaizduotė negali būti vienintelė atsakinga už kūrybiškumą. Kūrybiškumas egzistuoja ne tik vaizduotėje, bet ir suvokime bei atsiminimuose. Dufrenne'o ir Sezemano pozicija vaizduotės klausimu iš dalies sutampa. Abu jie teigia, kad vaizduotė yra ne produktyvi, bet reproduktyvi ta prasme, kad ji yra apribota materialinio *a priori* formomis. Kitaip sakant, vaizduotės estetinė raiška yra negalima, jeigu nesilaikoma koreliacijos principo ir neigiama suvokiamumo galimybė. Sukurti galima tik reprodukuojant išraiškoje kito suvokimo galimybę. Tai nereiškia, kad suvokimo ribos negali būti plečiamos. Pats suvokimas tampa produktyviu, nes jis nuolatos transcenduoja savo ribas. Galima teigti, kad kūryboje išnyksta skirtumas tarp produkavimo ir reprodukavimo. Sezemanas pabrėžia kūniškos vaizduotės pirmumą. Įkūnytas vaizduotės judesys atskleidžia būtiną objekto ir subjekto koreliaciją ir buvimo pasaulyje pirmumą, nes vaizduotė yra laisva veikla ir ją riboja tik pasaulio horizonto stilius.

LITERATŪRA

Casey, E. S., 2000. *Imagining. A phenomenological study*. Second Edition. Blomington, Indianapolis: Indiana University Press.

Deutscher, M., 2015. Imagine! Sartre with Ryle. *Parrhesia* 24: 150–172.

Dreyfus, H., 2014. *Skillful coping : essays on the phenomenology of everyday perception and action*. Oxford: Oxford University Press.

Dufrenne, M., 1973. *The Phenomenology of Aesthetic Experience*. Ed. Edward Casey. Evanston: Northwestern University Press.

Gaižutis, A., 2004. *Estetika tarp tobulumo ir mirties*. Vilnius: VDA leidykla.

Geniusas, S., 2016. Against the Sartrean Background: Ricoeur's Lectures on Imagination. *Research in Phenomenology* 46: 98–116.

Geniusas, S., 2015. Between Phenomenology and hermeneutics: Paul Ricoeur's Philosophy of Imagination. *Human Studies* 38: 223–241.

Husserl, E., 1966. Husserliana 11. *Analysen zur Passiven Synthesis. Aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten 1918–1926*. The Hague: Martinus Nijhoff.

Husserl, E., 1980. Husserliana 23. *Phantasie, Bildbenutztsein, Erinnerung. Zur Phänomenologie der anschaulichen Vergegenwärtigungen. Texte aus*

dem Nachlaß (1898–1925). The Hague: Martinus Nijhoff.

Jansen, J., 2005. On the development of Husserl's transcendental phenomenology of imagination and its use for interdisciplinary research. *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 4: 121–132.

Jonkus D., 2012. Jusliškumo sampratos transformacijos šiuolaikinėje fenomenologijoje. *Problemos* 82: 18–27.

Jonkus, D., 2014. Suvokimo ir vaizduotės sąveika: fenomenologinė perspektyva ir sąmonės tyrinėjimai. *Problemos* 85: 106–117.

Jonkus, D., 2015. *Vosyliaus Sezemano filosofija: sąvės pažinimo ir estetišės patirties fenomenologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Kearney, R., 1991. *Poetics of Imagining: From*

Husserl to Lyotard. London; New York: Harper Collins, Routledge.

Levy, L., 2014. Sartre and Ricoeur on productive Imagination. *The Southern Journal of Philosophy* 52(1): 43–60.

Molotokienė, E., 2012. *Suvokimo ir vaizduotės santykio problema Husserlio fenomenologijoje*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Ricoeur P., 1981. Sartre and Ryle on the Imagination. In *The Philosophy of Jean-Paul Sartre*, ed. P. A. Schilpp. LaSalle: Open Court, p. 167–178.

Sabolius, K., 2012. *Įnirtingas miegas. Vaizduotė ir fenomenologija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Sabolius, K., 2013. *Įsivaizduojamybė*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Sezemanas, V., 1970. *Estetika*. Vilnius: Mintis.

AUTONOMY OF IMAGINATION AND AESTHETIC EXPERIENCE

Dalius Jonkus

Abstract. The paper discusses the modern idea of imagination and its various transformations in the phenomenological conceptual frameworks of Edward Casey, Mikel Dufrenne and Vasily Sesemann. I would like to raise and critically assess questions regarding the role of imagination in our consciousness: whether imagination is a productive or reproductive activity; and how, if at all, aesthetic expression limits imagination. Casey criticizes Dufrenne for his attempt to unite imagination with aesthetic expression. He argues for the autonomy of imagination, but leaves the question of the relationship between imagination and perception unanswered. Dufrenne partially shares his theory of imagination with Sesemann. Both philosophers claim that imagination is a reproductive activity rather than a productive one in the sense that it is limited by the forms of the material *a priori*. In other words, aesthetic expression has to obey the principle of correlation between *percipiens* and *perceptum*. Creativity becomes possible when the creator is able to reproduce in his expression another subject's possible perceptivity. Sesemann accentuates the primacy of embodied imagination in his aesthetics. He believes that the necessary correlation between the object and the subject is born in the movement of embodied imagination. The fact that imagination is an embodied phenomenon is illustrated by the way it exists in the world, since imagination is essentially a free activity restricted only by “the style of the world's horizon.”

Keywords: Sesemann, imagination, perception, phenomenology, aesthetic expression, body.

Įteikta 2016 m. birželio 12 d.